

Clingendael

Netherlands Institute of International Relations

JUNI 2022

De Franse waarschuwing

Er staat veel op het spel in het Frankrijk van Macron

10 'take-aways' van de Franse presidentsverkiezingen

1. Dankzij de herverkiezing van president Macron is de eenheid van Europa en de eenheid van het Westen tegenover Poetin's Rusland in stand gebleven.
2. Een overwinning van Marine Le Pen, als een soort 'illiberale Franse Orban', en als 'vriendin van Poetin', zou de democratische weerstand tegenover agressieve autocratie hebben ondergraven. Internationale politiek heeft hier van binnenlandse politiek gewonnen. Geopolitiek ging boven koopkrachtverlies.
3. President Macron heeft door zijn tamelijk unieke herverkiezing zijn leiderschap in Europa behouden en versterkt, al dreigt de Oekraïne-oorlog wel steeds meer een splijtzwam te worden'. Met Duitsland en Frankrijk aan de matigende kant, en Amerika, het Verenigd Koninkrijk en de Oost-Europese en Baltische staten als *hardliners* tegen Rusland aan de andere kant. Dit ontregelt het Frans-Duitse leiderschap.

4. Macron's Europa-politiek zal evenwel met kracht worden voortgezet: de koers richting 'geopolitiek Europa' (inclusief een nieuwe 'Europese politieke gemeenschap' als voorportaal voor landen als Oekraïne), een sterkere, gemeenschappelijke Europese defensie, een Investeringsunie (klimaat, digitalisering, schulden) en Europese industriepolitiek. Ook wordt gekoerst op een nieuwe Europese Conventie (meerderheidsbesluitvorming en verdragswijziging). Als het aan Macron ligt, zal Europa meer 'Frans' worden.
5. Macron's politiek mandaat is binnenlands wel verzwakt, mede door een lage opkomst, wat vermoedelijk nog duidelijker zichtbaar zal worden in de parlementsverkiezingen van juni. Het leek er even op dat hij zijn meerderheid in de *Assemblée Nationale* zou kwijtraken, en in het meest vergaande scenario zelfs met '*cohabitation*' te maken zou krijgen – samenwerking met een premier van een andere politieke familie – maar recente peilingen maken dat onwaarschijnlijk.
6. De grote kloof tussen een grootstedelijk, gediplomeerd, 'globalistisch' Frankrijk en een perifeer, kleinstedelijk, lager-opgeleid 'nationalistisch' Frankrijk zal zijn presidentschap blijven bepalen.
7. Het is een veeg teken dat de Europese Unie in Frankrijk – oprichter en officieus leider van de Europese samenwerking – zo'n politieke splijtzwam is. Zie de EU-vlaggen en Beethovens 'Ode aan de Vreugde' bij het overwinningfeest van Macron tegenover het hypernationalisme van de Le Pen-aanhang.
8. Er dreigt een 'Amerikanisering' van de Europese politiek in Frankrijk: een harde geografisch-regionale scheiding tussen '*red states*' en '*blue states*', dynamische Macron-regio's en achterblijvende Le Pen-regio's. En verkiezingen dreigen te transformeren in een vriend/vijand-confrontatie tussen politieke tegenstanders die elkaars legitimiteit betwisten.
9. In Frankrijk is het gematigde politieke midden van centrum-links en centrum-rechts opgeblazen en vervangen door de politieke, maar niet sociologische, centrumpositie van de beweging van Emmanuel Macron aan de ene kant, en het extreem-rechtse, anti-pluralistische ('*Une Peuple!*') alternatief aan de andere kant. Deze polarisatie produceert onvoldoende nationale consensus in tijden van grote transitie en onzekerheid.
10. Juist op een moment dat de westerse democratie uitgedaagd wordt door assertieve autocratieën ontstaan er fragiele, sterk verdeelde en gepolariseerde democratieën in kern-Europa en Amerika. Er is een geopolitieke noodzaak voor de binnenlandse versterking van de westerse democratieën.

Op weg naar de *Assemblée Nationale*-verkiezingen van juni

Emmanuel Macron heeft de presidentsverkiezingen gewonnen. Niet meer met de glans van de 'Franse Obama', maar toch was zijn herverkiezing bijzonder, juist gelet op de grote verdeeldheid en fragmentatie in Frankrijk. Macron heeft te maken met een aanzienlijke antistemming in eigen land, die zich wil laten gelden bij de verkiezingen voor de *Assemblée Nationale* op 12 en 19 juni. Gebruikelijk is dat een gekozen president bij de parlementsverkiezingen een meerderheid behaalt, maar nu zijn de kaarten anders

geschud. Onder leiding van Jean-Luc Mélenchon, de charismatisch-demagogische leider van radicaal links, hebben alle linkse en progressieve krachten – van Groenen tot de *Parti Socialiste* – zich min of meer verenigd in de beweging *Nupes (la Nouvelle union populaire écologique et sociale)*. Mélenchon streeft na in deze 'derde ronde' premier te worden, naast en tegenover Macron, in samenwerking (*cohabitation*). Om deze reden is president Macron na zijn herverkiezing in campagne-modus gebleven. Hij heeft zijn partij hernoemd: van *La République en marche* naar *Renaissance* en een nieuwe vrouwelijke premier benoemd, Elisabeth Borne, zijn voormalige minister van

werkgelegenheid en oud-medewerker van PS-ministers.

Weinig peilingen wijzen op een linkse take-over. Eerder wordt een kleine meerderheid voor Macron verwacht.¹ Daarbij komt dat in de Vijfde Republiek een Franse president over zulke sterke volmachten en privileges beschikt, dat ook al mocht Macron zijn parlementaire meerderheid verliezen, de president binnenlands wel enigszins verzwakt zal zijn, maar in de internationale, Europese en defensiepolitiek zijn stempel zal kunnen blijven drukken.

Daarvan heeft Macron al een voorproefje laten zien in zijn ambitieuze rede in Straatsburg op de *Dag van Europa*, bij de slotceremonie van de [Conferentie over de Toekomst van Europa](#).² Dat is een conferentie waarin burgerpanels hun adviezen hebben gegeven voor de toekomst van de EU, en waarvan Macron een enthousiaste aanjager was.³ In zijn rede riep hij niet alleen op verdere stappen te zetten op de weg naar een meer efficiënte en onafhankelijke Europese Unie – en de conferentie te laten uitmonden in een conventie die tot verdragswijzingen zou kunnen leiden –, maar hernam hij ook het idee van zijn voorganger François Mitterrand van een ‘Europese confederatie’. Hij sprak zelf van een ‘*communauté politique européenne*’ als politiek voorportaal met name voor een land als Oekraïne, om zo (nog) niet-EU-leden geopolitiek bij Europa te betrekken tegenover autocratische dreiging. Deze **Clingendael Alert** blikt terug op de bijzondere uitslag van de Franse presidentsverkiezingen, analyseert de impact daarvan op de Franse binnenlandse en buitenlandse politiek, evenals de impact op de politiek van de Europese Unie, en de positie van Nederland daarbinnen.

Het belang van de presidentsverkiezingen

Er stond bij de Franse presidentsverkiezingen iets op het spel. Symbool daarvan was een (niet sterk in Nederland opgemerkt) opinieartikel van drie Europese regeringsleiders in *Le Monde* op 21 april, waarmee zij open en bloot intervenueerden in de laatste campagnedagen. In dat artikel spraken zij hun volle steun uit voor hun collega Emmanuel Macron en waarschuwden zij voor het gevaar van Marine Le Pen. Het ging hier niet om onbeduidende regeringsleiders, maar om de Spaanse premier Pedro Sánchez, de Portugese premier Antonio Costa én de Duitse bondskanselier Olaf Scholz.

Zij lieten dit stuk publiceren de dag na het enige Tv-debat tussen Macron en Le Pen, wat in theorie een *game-changer* had kunnen zijn, maar dat niet werd. Ondanks de peilingen die een overwinning van Macron voorspelden, waren de Europese leiders klaarblijkelijk toch niet gerust op de uitslag en kozen voor een openbare ondersteuning van Macron en een harde aanval op Le Pen, onder de titel: “*Nous avons besoin d’une France qui défende nos valeurs européennes communes*” (Wij hebben behoefte aan een Frankrijk dat onze gemeenschappelijke Europese waarden verdedigt)⁴. Een tamelijk ongewone inmenging in een binnenlandse verkiezing van een Europese lidstaat. Immers, in naam van Europa riepen ze de Fransen op niet voor Marine le Pen te stemmen.

De regeringsleiders stelden: “*Voor ons is de tweede ronde van de Franse presidentsverkiezingen geen normale verkiezing. De keuze waarmee de Franse bevolking wordt geconfronteerd is cruciaal voor Frankrijk en voor iedereen in Europa. Want Frankrijk bevindt zich in het hart van het Europees project. Het gaat hier om een keuze tussen een democratische kandidaat, die gelooft dat Frankrijk sterker is in een machtige en autonome Europese Unie, en een extreem-*

1 Mathieu Gallard, Research Director @IpsosFrance, ‘Pourquoi une victoire de la Nupes aux législatives paraît difficile’, *Le Point*, 12-5-2022.

2 *Discours du Président de la République à l’occasion de la Conférence sur l’avenir de l’Europe*. Publiée le 10 mai 2022, [Elysee.fr](#).

3 Zie voor de resultaten van de Conferentie over de Toekomst van Europa: <https://futureu.europa.eu>.

4 Antonio Luis Santos da Costa, Pedro Sánchez Pérez-Castjón, Olaf Scholz, ‘Nous avons besoin d’une France qui défende nos valeurs européennes communes’, plaident les chefs de gouvernement portugais, espagnol et allemand”, *Le Monde*, Tribune, 21 April 2022.

rechtse kandidaat, die zich openlijk schaart aan de zijde van hen die onze vrijheid en democratie aanvallen” (...) Een populisme en extreem-rechts dat in al onze landen in Poetin een ideologisch en politiek model zagen, en zijn aanvallen tegen minderheden en diversiteit kopieerden. Dat zijn wij niet vergeten, zelfs wanneer deze politici vandaag afstand hebben genomen van de Russische agressor. Wij hebben een Frankrijk nodig dat recht en rechtvaardigheid verdedigt en zich teweer stelt tegen autocraten als Vladimir Poetin. Wij hopen dat de kiezers voor deze visie voor Frankrijk zullen stemmen”.

Of het aan deze interventie van de Europese collega-regeringsleiders heeft gelegen, zullen we nooit helemaal zeker weten, maar feit is dat Frankrijk en Europa opnieuw met de schrik zijn vrij gekomen. De uitslag bleek uiteindelijk niet de verwachte nek-aan-nek-race te worden, maar een afgetekende overwinning voor President Macron (58,6% tegenover Le Pen 41,5%). Macron werd voor een tweede termijn herkozen, iets wat al in geen 15 jaar meer was voortgekomen. Er valt op zichzelf veel te begrijpen van het (binnenlandse) oorzakelijk complex waaruit het succes van Marine le Pen voortkomt: koopkrachtverlies, sociale en regionale ongelijkheid, postindustriële malaise, slecht begeleide migratie speelden een belangrijke rol), maar het zou een kleine ramp geweest zijn voor de eenheid van Europa en de eenheid van het Westen, indien Marine le Pen president zou zijn geworden, juist op het moment dat deze eenheid nodig is tegen agressor Rusland in Oekraïne. We hebben het hier immers over een politica die zichzelf verklaarde tot de politieke stijlfamilie van Trump en Poetin, die nog tijdens de campagne verkiezingsmateriaal moest laten vernietigen omdat zij daarop trots op de foto stond met Poetin, en waarvan de partij deels gefinancierd wordt met geld van Russische banken.

Ook binnenlands zou haar presidentschap een aanzienlijk risico hebben kunnen zijn. Zo wenste zij een met de Grondwet en de Europese vrijheden botsende voorkeursbehandeling van mensen met de Franse nationaliteit (*la préférence nationale*) te willen

invoeren. Ook haar hoofddoek-verbod in de openbare ruimte was uiterst controversieel. Volgens Macron in zijn één-op-één tv-debat met Le Pen zou dat zelfs een ticket voor een burgeroorlog in Frankrijk zijn.

De uitslag laat een verdeeld en gepolariseerd beeld van Frankrijk zien, maar dat is niets vergeleken bij de instabiliteit en het rumoer die een presidentschap van Le Pen met zich mee zou hebben gebracht. Binnenlands en internationaal. Of zoals *The Economist* breed op de cover liet optekenen: “*Why Macron’s fate matters beyond France*” (editie april 9 2022).

Macron heeft door zijn herverkiezing zijn Europese leiderschap behouden en versterkt. Na het vertrek van kanselier Angela Merkel had Macron meer en meer het Europese leiderschap opgeëist (met het Corona-Herstelfonds; met zijn diplomatieke interventies richting Poetins Rusland; met een bilateraal Italiaans-Frans verdrag; met zijn ambities voor een Geopolitiek Europa). En nu de Duitse bondskanselier Scholz steeds meer onder binnenlandse en geopolitieke druk staat, en hij ondanks zijn veelbelovende *Zeitenwende*-rede toch niet in staat blijkt om Europees leiderschap te ontwikkelen, zal Macron deze rol meer dan ooit krijgen toebedeeld en zelf opeisen.

Te verwachten valt dat president Macron zijn Europa-politiek met kracht zal voortzetten en koers zal houden richting ‘geopolitiek of strategisch autonoom Europa’; een sterkere, gemeenschappelijke Europese defensie; een Investeringsunie (bijvoorbeeld op het gebied van klimaat, digitalisering, innovatie, energie) en een Europese industriepolitiek. Ook binnenlands zal hij zijn relatief succesvolle economische beleid voortzetten, en Frankrijk als moderne ‘start-up-nation’ verder willen ontwikkelen, zowel waar het gaat om digitalisering als duurzame economie. De ambitie zal ook zijn om het economisch succes van de groeisectoren en groeiregio’s van Frankrijk meer te herverdelen naar achtergebleven regio’s, maar niet zeker is of dit streven zal slagen, en of hij het algemene gevoel van tweederangs-burgerschap in het Vergeten Frankrijk, *La France Périferique*, zal kunnen wegnemen.

De verkiezingsuitslag toont een verdeeld Frankrijk

Frankrijk (en Europa) is opnieuw met de schrik zijn vrijgekomen, en niet geconfronteerd met een nieuwe Trump- of Brexit-shock – wat het geval zou zijn geweest bij een Le Pen Presidentschap. Maar de diepe verdeeldheid en het grote politieke wantrouwen die aan het licht kwamen, ook weer bij deze verkiezingen, zijn een veeg teken. Westerse democratieën als de Franse blijken zwaar gepolariseerd, onderhevig aan sterke krachten van onbehagen, wantrouwen en politiek protest, waardoor de stabiliteit van de democratische rechtstaat en de maatschappelijke vrede op de proef wordt gesteld. Dat Frankrijk niet ver af was van een extreem-rechtse president, en dus de invoering van een soort van ‘eigen-volk-eerst’-illiberale democratie die zich afwendt van de EU en de NAVO, is een alarm-signaal en waarschuwing voor Frankrijk en heel Europa.

De uitslag in de eerste en tweede ronde laat een verdeeld Frankrijk zien, een driestromenland, dat zich door het Franse kiesstelsel in een tweestromenland heeft moeten persen: rechts-liberaal hoogopgeleid, stedelijk-centraal Frankrijk versus nationaal-populistisch (en links-radicaal-populistisch) laagopgeleid, niet-stedelijk, perifeer Frankrijk. Macron versus Le Pen en Mélenchon, de succesvolle links-radicale leider van *La France Insoumise* (‘het Frankrijk dat zich niet onderwerpt’). Anti-establishment versus establishment krachten die de samenleving uit elkaar trekken. Polarisatie rondom globalisering, arbeidsmarkt en migratie, geografische breuklijnen: het Franse politieke systeem legt krachten bloot die ook in andere landen aanwezig zijn. De Franse polarisatie is een waarschuwing aan heel Europa. Er moet voor worden gewaakt dat in het Westen niet een fragiele democratie ontstaat, net nu we een sterke democratie nodig hebben tegenover autocratische bedreigingen vanuit Rusland of China. De heftige maatschappelijke scheidslijnen die in het Franse kiesstelsel sterk aan de politieke oppervlakte liggen – de tegenstelling tussen stad en platteland, de kloof tussen gediplomeerden en ongediplomeerden, de politieke verweesdheid van de jonge

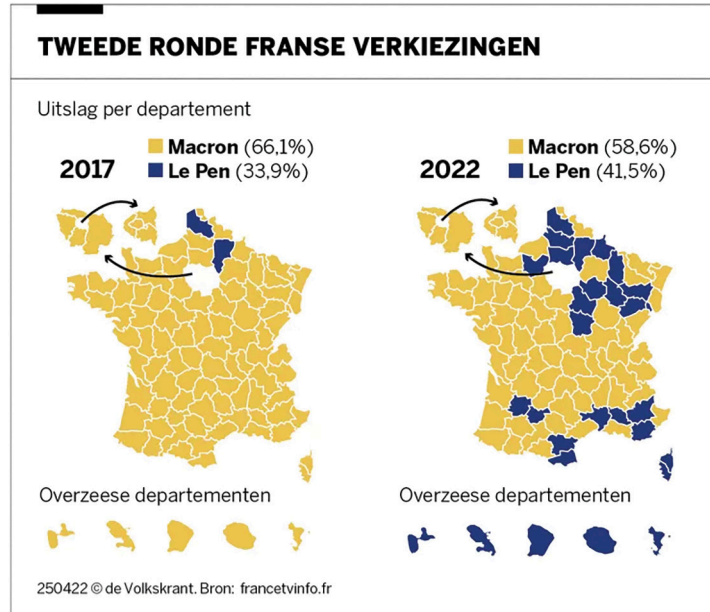
generaties – komen in alle westerse samenlevingen voor, en vergen een structureel en stabiel politiek antwoord. Het establishment in Frankrijk behaalde een krappe, benauwde overwinning, die weinig goeds voorspelt in de nabije toekomst bij ongewijzigd beleid en ongewijzigde verhoudingen.

Want ondanks de afgetekende zege van Macron op papier, is de verkiezingsuitslag weinig geruststellend te noemen. In de eerste ronde bleek er al een meerderheid voor de flanken: 58% had, opgeteld, voor extreem-rechts en radicaal-links gestemd: anti-Europees, anti-globalisering, anti-establishment. In de tweede ronde verdeelde dit anti-establishment protest zich.

Voor een deel heeft dat te maken met het Franse kiesstelsel, waarbij er maar twee kandidaten overblijven, waardoor veel voorkeuren uit de eerste ronde verdampen. De studenten die de Sorbonne Universiteit bezetten onder de leus ‘*Ni Macron, Ni le Pen*’ vertolkten een algemeen gevoel, wat zich vertaalde in een historisch lage opkomst (28% niet-stemmers) en een historisch grote hoeveelheid blanco-stemmen (8,6%). Veel stemmers uit de eerste ronde op *La France Insoumise* van de links-radicale Mélenchon – waaronder veel jongeren en migranten – zeiden niet tussen ‘pest en cholera’ te willen kiezen. Zij wezen zowel Macron (met een imago als president van de rijken en het welvarende, succesvolle Frankrijk) en Le Pen (met een imago als extreem-rechts, racistisch, islamofob, ethno-nationalistisch) af.⁵ Toch kan de uitslag, naast de historisch lage opkomst, om twee redenen bijzonder worden genoemd. Tamelijk uniek is de herverkiezing van president Macron. Dat was sinds Jacques Chirac niet meer gebeurd, en dat na een bijna-volksopstand van de gele hesjes en een langdurige coronacrisis. Even bijzonder is de ongekend hoge score voor de extreem-rechtse/nationaal-populistische kandidaat. Ondanks haar banden met Poetin. Ondanks de berichten over fraude met Europees geld. En ondanks de nationale en internationale weerstand.

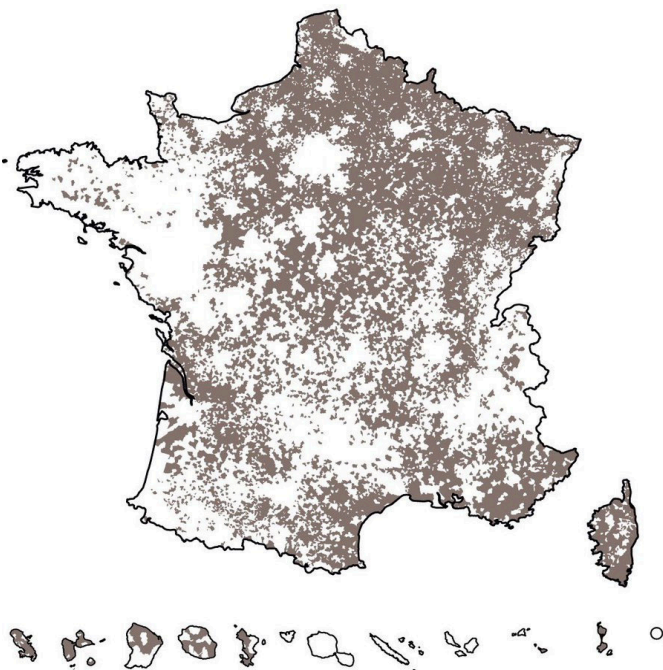
Zoals onderstaande kaarten laten zien, is er bij deze uitslag sprake van een representatie

5 Brice Teinturier, ‘*Abstention électorale : comprendre le phénomène*’, vie-publique.fr, 25 maart 2022.

La France de Marine Le Pen

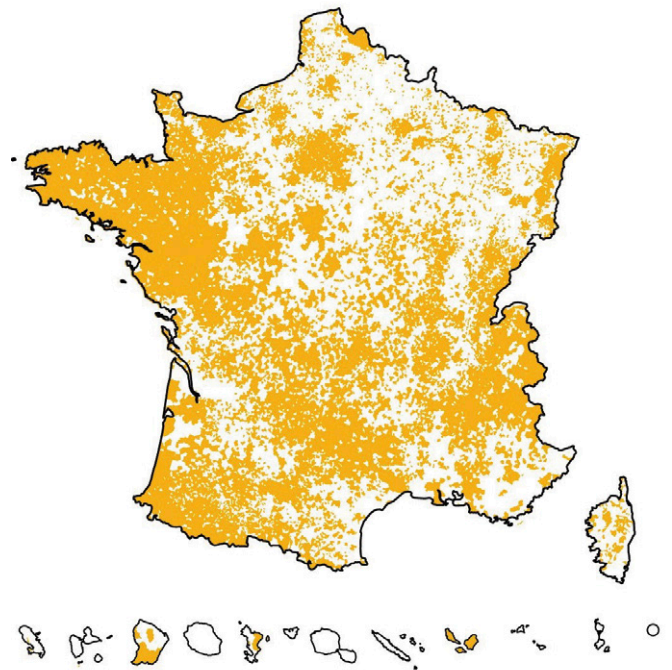
Score supérieur à 50 %, par commune, au second tour de l'élection présidentielle de 2022

Infographie Le Monde

La France d'Emmanuel Macron

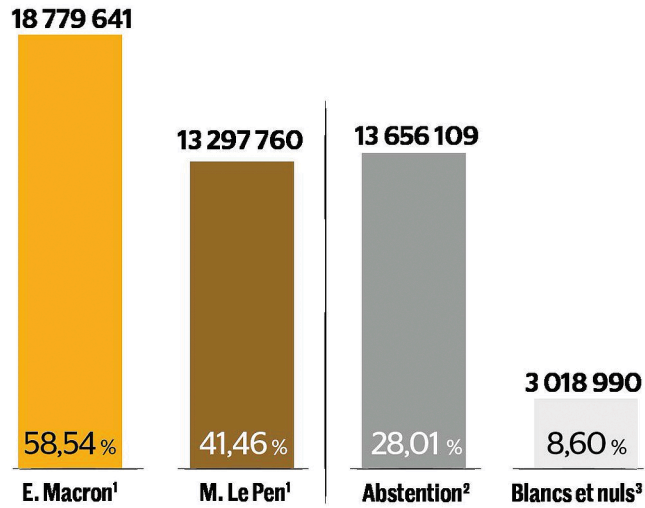
Score supérieur à 50 %, par commune, au second tour de l'élection présidentielle de 2022

Infographie Le Monde

RÉSULTATS DU SECOND TOUR

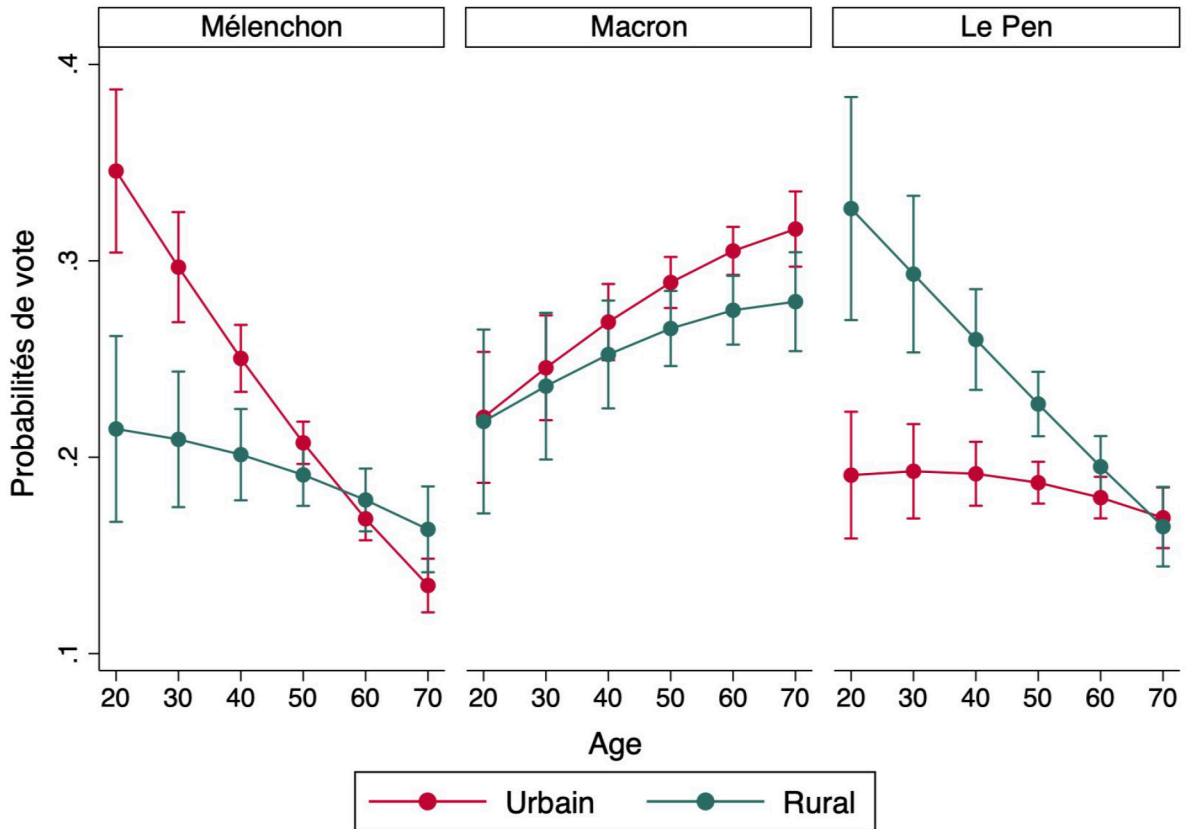
Le choix des **48 752 500 Français inscrits**
sur les listes électorales

1. En % des suffrages exprimés, 2. En % des inscrits, 3. En % des votants

Source : ministère de l'intérieur

Infographie *Le Monde*

Source : Enquête électorale du Cevipof avec Le Monde/FJJ/Ipsos

van twee werelden, van twee Frankrijken. Het Frankrijk van Macron is het dynamische, moderne, grootstedelijke, succesvolle Frankrijk. Het Frankrijk van Le Pen is het Frankrijk van toekomstpessimisme, industriële malaise, wrok en ressentiment.

Volgens een analyse van *Ipsos* was Macron de grote favoriet van de beter gesitueerden. 'Van de kiezers met kaderfuncties stemde 77 procent Macron. Le Pen scoorde juist hoog onder arbeiders (67 procent). Drie op de vier kiezers van Macron heeft minimaal drie jaar hoger onderwijs gehad tegen een op de vier bij Le Pen. Onder de kiezers met een inkomen van meer dan 3000 euro per maand is de verhouding Macron vs Le Pen 65 tegen 35 procent. De vraag of men tevreden is over het eigen leven beantwoordt 69 procent van de aanhang van Macron met 'ja' terwijl die van Le Pen juist erg vaak ontevreden is (80 procent). De kloof tussen Macron en Le Pen springt ook geografisch in het oog. In grote stedelijke agglomeraties (waar het leven duur is) zoals Parijs, Straatsburg, Bordeaux, Nantes of Lyon, haalde Macron scores van boven de 75 procent en – in het geval van de hoofdstad – ruim boven de 80 procent.⁶

Wie de electorale geografie van deze verkiezingen analyseert, ziet bij alle grijstinten en complexiteit, een clash van wereldbeelden, levensomstandigheden en toekomstidealen.⁷ Het bevestigt wat al in veel onderzoek is geanalyseerd dat de scheidslijn in de hedendaagse politiek niet meer langs de links/rechts (overheid versus markt) as loopt, noch langs die van seculier en confessioneel, maar dat de nieuwe scheidslijnen gaan over opleiding, sociale status en cultureel kapitaal. Voelt men zich senang bij de huidige maatschappelijke trends van globalisering, kenniseconomie, diversiteit, of voelt men zich daardoor bedreigd? Het gaat hier in zwart/wit-termen om de tegenstelling tussen 'globalisten' en nationalist, een open of

gesloten samenleving, innovatie versus traditie, academisch opgeleiden versus middelbaar opgeleiden.⁸

De tegenstelling tussen een open en gesloten samenleving moet zelfs letterlijk worden genomen. Zo blijkt er een verband in Frankrijk te bestaan tussen de nabijheid tot een treinstation en stemgedrag. *The Economist* tekende het als volgt op: 'Indeed, in 2017 the closer to big cities, or the more connected to them, the greater the vote for Mr Macron. In the outer Paris region, Jérôme Fourquet, a political scientist, found that in communes with a railway station, 77% of voters backed Mr Macron in the second round. Drive out from the capital's public-transport network, to the semi-rural places that lie more than 20 kilometres from a station, and Ms Le Pen was favoured.'⁹

Een laag dieper wordt duidelijk dat we te maken hebben met complexere electorale geografie, zoals geanalyseerd door de website *Le Grand Continent*.¹⁰ Dit beeld wordt in bovenstaande figuur bevestigd: een duidelijke geografische polarisatie, die, zeer opvallend, sterker opgeld doet bij jongeren dan bij ouderen.

Amerikanisering van Europese politiek?

Een oorzaak van de Franse verdeeldheid en gespletenheid is de totale ineenstorting van het politieke midden. Van de Franse *Parti Socialiste* en de centrum-rechtse *Republicains* – partijen die ooit presidenten als Mitterrand of Chirac hebben voort-

6 Zie Kleis Jager, 'Franse verkiezingsuitslag legt nieuwe klassenstrijd bloot', *Wynia's Week*, 4 mei 2022.

7 Luc Rouban, *Présidentielle 2022 : un clivage sociologique en trompe l'œil ?*, *Atlantico*, 26 april 2022; Alexandre Rousset, 'Age, revenus, profession, région : décryptage du vote des Français au second tour de la présidentielle', *Les Echos*, 25 april 2022.

8 Zie ook Mark Elchardus, 'Het geluk van de verliezers en de zorgen van de winnaar', *Clingendael Magazine*, 29 april 2022 en overige columns; en Mark Elchardus, 'Macron of Le Pen? Veel Fransen geloven nergens meer in', *NRC Handelsblad*, 19 april 2022 en Kleis Jager, 'Franse verkiezingsuitslag legt nieuwe klassenstrijd bloot', *Wynia's Week*, 4 mei 2022.

9 'Fractured France. A country with deep fault lines', *The Economist*, 29-3-2022.

10 *Le Grand Continent*, Francois Hublet, 'Comment Macron a-t-il gagné ? Cartographe l'élection présidentielle à l'échelle communale', 26-4-2022.

gebracht – bleef vrijwel niets meer over bij deze verkiezingen. Macron heeft met zijn sociaal-liberale ‘derde weg’-programma van het radicale midden het traditionele midden totaal weggevaagd en vervangen, en dat lijkt de polarisatie op scherp te hebben gezet. Vooral ook omdat Macron – niet helemaal voor niets is zijn imago dat van ‘president van de rijken’ – politiek misschien wel ergens in het midden staat, maar sociologisch bepaald niet het midden vertegenwoordigt. Het sociaal-liberalisme – zowel in zijn economisch-liberale als cultureel-liberale gedaante – is de stroming van de grootstedelijke bovenlaag van hoog-opgeleiden uit de private en publieke sector. Niet-academische professionals uit de kleine steden of de periferie voelen zich door hen niet vertegenwoordigd en gerespecteerd, dat is een van de splijtzwammen in de hedendaagse samenleving en een diepteoorzaak van de ressentimentsbeweging van het populisme¹¹

Illustratief voor deze analyse is een harde kritiek op Macron van Manfred Weber, de voorzitter van de conservatief-christen-democratische EPP-groep uit het Europees parlement (2022). Weber stelt dat Macron’s zwart/wit politieke concept eruit bestaat slechts twee groeperingen te erkennen: progressieven versus populistten, en dat hij dan de progressieven vertegenwoordigt, als enig wapen tegen het populisme. Weber vindt dit een gevaarlijke voorstelling van zaken, omdat deze het politieke midden in de samenleving vernietigt. ‘*Unsere deutsche politische Kultur mit den starken Parteien der Mitte mag da etwas langweiliger wirken – aber es festigt die Demokratie.*’¹²

De vernietiging van het politieke midden in Frankrijk maakt, opnieuw, deze uitslag urgent, een waarschuwing voor de splijtende krachten in onze democratische samenleving. Wat gevreesd moet worden is een ‘amerikanisering van Europese politiek’. Zien we in Frankrijk zo langzamerhand niet eenzelfde soort regionale polarisatie ontstaan als bij de *red states* versus *blue*

states-tegenstelling in de Verenigde Staten? Beginnen ook in Frankrijk verkiezingen zich te transformeren van een faire krachtmeting tussen politieke concurrenten in een Carl Schmitt-achtige strijd tussen politieke ‘vijanden’ die elkaars legitimiteit op de macht betwisten?

Wat dat betreft was hoopvol hoe snel en sportief Marine Le Pen haar verkiezingsnederlaag toegaf en Macron feliciteerde. En hoe fair Macron het demoniserende boe-geroep van zijn aanhang tegen Le Pen bij zijn overwinningsfeest aan de voet van de Eiffeltoren de mond snoerde. Hoe anders in Trump’s Amerika? Heeft George Packer gelijk dat voor een democratie een gedeelde waarheid nodig is, een gedeelde realiteit als referentiepunt? Is dat in de hedendaagse gepolariseerde arena van politieke vijanden nog mogelijk?¹³ Vooralsnog antwoordt Frankrijk instemmend.

Hoe zal Macron omgaan met deze splijtende krachten, Opnieuw, net zoals in 2017, heeft hij nadrukkelijk gezegd een president voor alle Fransen te willen zijn, en het land in verzoening bijeen te willen brengen. Ook de niet-stemmers, ook het Le Pen-electoraat. De grote vraag is of dit louter bij goedbedeelde retoriek blijft, of dat Macron er in zijn tweede termijn daadwerkelijk in zal slagen om Frankrijk en Europa nader tot elkaar te brengen en te versterken. Daarom nu, tot slot van dit Alert, een blik op het te verwachten programma van Macron, binnenlands en Europees/internationaal.

Het binnenlandse programma van Macron: Derde weg après la lettre

Macron staat zowel een liberaal als interventionistisch economisch beleid voor. In tal van opzichten doet zijn programma denken aan de sociaal-liberale Derde Weg van centrum-linkse progressieve hervormers als Bill Clinton, Tony Blair, de paarse Wim Kok of Gerhard Schröder. Net als de Derde Weg einde jaren 1990, presenteert Macron zich als

11 Zie hiervoor uitgebreid, Josse de Voogd & René Cuperus, *De Atlas van Afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden*, december 2021, Ministerie van Binnenlandse Zaken.

12 Interview Manfred Weber in *Merkur.de*, 22-4, 2022.

13 George Packer, *Last Best Hope: America in Crisis and Renewal*, 2021.

het radicale midden, alternatief en vervanging van links en rechts. Net als deze sociaal-liberale voorgangers is zijn stijl die van permanente hervorming en technocratisch pragmatisme. 'Doen wat werkt'. Frankrijk als 'start-up' natie hervormen en aansluiting laten vinden bij nieuwe globale innovaties en trends. 'Embrace change' was het toekomst-optimistische motto van de Derde Weg, en ook dat van Macron.

In Frankrijk, dat er een schizofrene zelf-opvatting op nahoudt en tegelijk futuristisch wil zijn (Minitel, TGV) als conservatief-traditioneel, is deze politiek van permanente innovatie en hervorming uiterst controversieel en polariserend gebleken. Frankrijk geldt als land dat zich moeilijk laat hervormen. Als een land waar niet zozeer de Nationale Assemblee, dat in de Vijfde Republiek als een tamelijk zwak parlement geldt, maar de straat de tegenmacht vormt. De (deels communistische) vakbonden en de manifestaties voeren de politieke strijd op straat. Denk ook aan de langdurige volksofstand van de Gele Hesjes (de *Gilets Jaunes*) tijdens de eerste termijn van Macron. In Frankrijk heerst sociaal-cultureel gesproken sterke toekomstangst, *déclinisme*, in het bijzonder angst voor de ondergang van Frankrijk door globalisering en migratie.¹⁴ Met name de radicale programma's van Zemmour en Le Pen worden daardoor gevoed. Zie de campagne-boodschap van Zemmour: *Reconquete*: we moeten ons Frankrijk terugveroveren, heroveren. Een affiche van Zemmour luidde: 'Pour que La France reste la France'.

Typerend voor de lastige hervormbaarheid van Frankrijk is ook de strijd om de pensioenen. Daar waar de verhoging van de pensioenleeftijd in Nederland en Duitsland, in onderhandelingen met vakbonden uiteindelijk lukte, is dat in Frankrijk bijna een *mission impossible*. De pensioenleeftijd is nu gemiddeld 62 jaar. Marine Le Pen en Mélenchon pleiten voor een wettelijke minimumpensioenleeftijd van 60 jaar (Macron daarentegen wilde het verhogen van 62 naar 65 jaar en overweegt nog een

brede pensioenhervorming, al heeft hij deze hervorming in de tweede ronde-campagne enigszins afgezwakt.

De Franse maatschappij is, als gesteld, een vreemde mix van futurisme en declinisme, toekomstomhelzing en conservatieve nostalgie. Zij kampt met verschijnselen van onhervormbaarheid, al moet gezegd dat Macron in zijn eerste termijn aanzienlijk wat heeft bereikt. Nieuwe bedrijvigheid, een hoger minimumloon, een meer flexibele arbeidsmarkt en lagere belastingen¹⁵. Maar een veeg teken is dat er al van een 'derde' ronde wordt gesproken (na de twee rondes van de presidentsverkiezingen), en de succesvolle links-radicalen leider Mélenchon er alles aan doet om de krachten op links te bundelen om zo Macron van een parlementaire meerderheid af te houden, en wellicht zelfs 'cohabiterend' premier naast en tegenover Macron te worden.¹⁶ Nog onheilspellender is dat ook al van een 'vierde' ronde wordt gesproken: de *manifs* in september op straat, tegen de dan bekende hervormingsvoorstellen van Macron. De grote vraag is: wat heeft Macron geleerd van zijn eerste termijn en de gepolariseerde uitslag en zijn verzwakte mandaat? En wat heeft hij geleerd van de lessen van de Derde Weg voor hem? Want alle analyses wijzen erop dat de neoliberale hervormingsbeweging van centrum-links/sociaal-democratie het populisme heeft doen ontketenen. De Clintons brachten via Obama Trump voort. *The Blair Revolution* eindigde in de Brexit. 'Wim baarde Pim'¹⁷ oftewel de sociaal-liberale puinhopen van paars brachten de Opstand van de burgers voort onder Pim Fortuyn. Een koers te eenzijdig gebaseerd op innovatie, verandering en hervorming, en gericht op dynamische succesvolle regio's, bedrijven en groepen in de samenleving, zonder oog voor zekerheid en bescherming van de minder succesvollen, maakt grote delen van de samenleving verweesd en wrokkig, en

14 Luc Ferry: «Aux origines du déclinisme» Figaro, 3-11-2021. DÉCLINISME ET NOSTALGIE : UN COCKTAIL FRANÇAIS, Fondation Jean Jaures, 21-10-2021.

15 Zie *L'Express*, 'Le vrai bilan. Emmanuel Macron et le régaliens: son vrai bilan, son futur projet', 24 février 2022 en 'Why Macron matters', *The Economist*, April 9 2022.

16 Rémi Clément, *Législatives: succès timide pour l'union de la gauche*, *Challenges.fr*, 4 mei 2022.

17 Paul Scheffer, 'De verloren jaren van Wim Kok', *NRC Handelsblad*, 2 maart 2002. ('Het is Wim die Pim heeft gebaard').

produceert een backlash in de vorm van een ongelijke, gepolariseerde samenleving langs lijnen van opleiding, cultureel kapitaal en toekomstvertrouwen en van populistisch tumult.

Wat gaat Macron eraan doen om met zijn beleid en politieke toonzetting de onderliggende maatschappelijke scheidslijnen te ontregelen en verzachten? Hoe gaat hij ervoor zorgen dat er echte verzoening, herverdeling, aandacht voor en investeringen in vergeten achtergebleven regio's zullen komen?

Het moet gezegd: Macron toonde zich reeds tamelijk innovatief bij politieke hervormingen. Zijn partij is niet traditioneel maar als beweging opgezet, zij het een nog niet sterke vertakte. Het draait bij *La République En Marche* (LREM) sterk om Macron alleen. Veelzeggend is dat hij zijn beweging voor de aanstaande parlementsverkiezingen alweer een nieuwe naam heeft gegeven. De partijnamen wisselen, de partijleider blijft dezelfde. Maar het is hem wel gelukt om in die beweging 'gewone burgers' en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties op te nemen, buiten de kring der beroepspolitici. Ook heeft Macron, die anders dan Le Pen en haar *Rassemblement National* (RN) niet veel moet hebben van referenda, wel veel gedaan – in reactie op de crisis van de gele hesjes – aan grote publieksdiscussie in het hele land. Met name waar het gaat om klimaatbeleid.

Macron wil in zijn tweede termijn opnieuw permanent burgers bij de politieke besluitvorming betrekken door grote nationale debatten en sonderingen. Dat is ook de reden waarom hij op Europees vlak zo'n enthousiaste voorvechter was van de *Conferentie over de Toekomst van Europa*, een reeks door burgerpanels gestuurde debatten.¹⁸ Naast de afstandelijk-arrogante 'Jupiter'-president is er ook de Macron die, voorbij de traditionele partijbolwerken, connectie en debat zoekt met de Franse burgers. Al wordt over de representativiteit en daadwerkelijke invloed van burgerraadplegingen wel zeer uiteenlopend in Frankrijk gedacht.

18 Zie voor de resultaten van de Conferentie over de Toekomst van Europa: <https://futureu.europa.eu>.

Duidelijk is dat Macron wat klimaatbeleid betreft voorop wil blijven lopen. Hij pleit voor een verdere uitbouw van de Franse nucleaire industrie, met de bouw van zes nieuwe generatie nucleaire elektriciteitscentrales. Hij wil ook volop zon- en windenergie (inclusief 50 offshore windparken in 2050) en waterstof verder ontwikkelen, en een CO₂-belasting invoeren aan de Europese grenzen en elektrische auto's te huur aanbieden tegen betaalbare prijzen.¹⁹

Verder zal Macron zich op het grote probleem van de koopkracht richten, dat immers een van de belangrijkste thema's van de verkiezingen is geweest. Hij heeft toegezegd een uitzonderlijke wet aan te nemen om de koopkracht aan te pakken, die met name de pensioenen zal aanpassen aan de inflatie. Ook wil hij de stijgende energieprijzen blijvend tegengaan.

Ook zal Macron zijn controversiële pensioenhervorming lanceren. Hoewel hij aanvankelijk van plan was om de wettelijke pensioenleeftijd te verhogen van 62 naar 65 jaar, heeft hij zijn hervorming moeten bijstellen na heftige kritiek in de campagne. Hij zal – en dat lijkt typerend voor de tweede termijn van Macron – eerst breed overleg voeren met vakbonden en andere maatschappelijke partners, en is van plan de pensioenleeftijd elk jaar met vier maanden op te schuiven, en nader te bepalen tot hoever dat moet gaan.

Het Europees programma van Macron: de 'Verfransing van Europa'?

Net als in 2017 heeft Macron zichzelf ook bij de laatste verkiezingen weer nadrukkelijk gepositioneerd als pro-Europese kandidaat. Niet voor niets liet hij het Franse voorzitterschap van de Raad van de Europese Unie samenvallen met de periode van de Franse presidentsverkiezingen. Dit om te benadrukken dat zijn presidentschap

19 *Le Monde* "French presidential election 2022: The radically opposed manifestos of Le Pen and Macron. From the economy to Europe, the political programs of the two frontrunners diverge on many issues", 12-4-2022.

gaat om Frans leiderschap in Europa en om Franse Grandeur. Dit in contrast met zijn nationalistische eigen-volk-eerst-tegenkandidate. Het Franse EU-voorzitterschap van Macron had zijn climax moeten vinden in de *Europese Top van Versailles*, maar deze beoogde sublimatie kwam in de schaduw te staan van de oorlog in Oekraïne. Niet Versailles maar Kiev werd de kraamkamer van Geopolitiek Europa. Met een ongekende eenheid van Europa en het Trans-Atlantische partnerschap en de niet langer hersendode NAVO tegenover agressor Rusland. Meer dan gewoonlijk stonden deze presidentsverkiezingen in het teken van Europese en internationale politiek. Deels was dat bewust zo gezocht door president Macron. Net als 5 jaar eerder wilde hij het met een pro-Europa platform opnemen tegen Marine Le Pen, die juist op het Europees dossier niet heel zelfverzekerd opereert. De rechts-populistische kandidaat had eerder haar harde koers van een *Frexit* (Franse exit uit de EU) bijgesteld, en zei nu aan te willen koersen op een 'Europa van de vaderlanden' tegen de Europese instituties. Dit zou neerkomen op een hervorming van de EU van binnenuit. Marine Le Pen positioneerde zich als de Franse Orbán.²⁰ Tegenover deze wat wankelmoedige positie van 'Franse volk eerst', wilde Macron Frans-Europees leiderschap en internationale grandeur zetten. In het bijzonder gericht op een strategisch autonoom of geopolitiek Europa, met een sterkere gemeenschappelijke buitenland- en veiligheidspolitiek. Na zijn herverkiezing leek Macron opnieuw de onbetwiste leider van de EU te worden. Het klopt dat hij het vacuüm van Angela Merkel opvult, omdat de nieuwe Duitse bondskanselier Olaf Scholz nog echte Europese leiderschapservaring mist, en misschien ook de communicatieve vaardigheden, maar vooral omdat deze binnenlands helemaal opgeslokt wordt door de geopolitieke shock²¹

waarin Duitsland verkeert na de invasie van Poetins Rusland in Oekraïne. Duitsland verkeert in een '*Zeitenwende in slow motion*'. Toch wordt duidelijk dat hoe langer de Oekraïne Oorlog duurt, hoe sterker de verschillen in benadering aan de oppervlakte komen. Steeds scherper wordt de tegenstelling tussen Duitsland en Frankrijk aan de ene kant, die een soort van diplomatieke reserve richting Poetin's Rusland wensen te behouden, en Amerika, het Verenigd Koninkrijk en de Oost-Europese en Baltische landen, die een *hardline*-positie tegenover Poetin vertegenwoordigen. Dit compliceert het Europees leiderschap van de Frans-Duitse as, en dat van president Macron. Toch kan men zeggen dat veel seinen in Europa op een 'Frans Europa' staan. Vrijwel alle actuele ontwikkelingen (oorlog in Oekraïne coronacrisis, opmars van China, de energiecrisis) tenderen in de richting van de 'strategisch autonome' Europa-agenda van Macron. Of het nu gaat om een Geopolitiek Europa, een sterkere defensie, een Europees industriebeleid of een verdere financieel-economische vergemeenschappelijking binnen de Europese Muntunie. Al zou Macron feitelijk moeten erkennen dat het vooralsnog de 'hersendode' NAVO en de Amerikaanse beschermingsparapu zijn die het belangrijkste verdedigings- en afschrikingswerk tegen Rusland doen. Toch zal je hem dat niet in zijn Straatsburg-rede op de Dag van Europa ruitelijk horen toegeven. De nieuw leven ingeblazen Trans-Atlantische relatie wordt niet gevierd, maar genegeerd. In plaats daarvan draait het om een 'onafhankelijk Europa'.²² In zijn tweede termijn zal Macron dan ook verder inzetten op een sterke gemeenschappelijke Europese defensie (PESCO, Strategisch Kompas, *Rapid Deployment Capacity*, een Europees hoofdkwartier). Ook Europees industriebeleid blijft een Franse topprioriteit, waarbij men steeds meer landen heeft meegereggen op het pad van een in dit opzicht strategischer opererende EU (chips, halfgeleiders, batterijen).²³

20 Tara Varma, 'Rollercoaster vote: Europe's future after the French presidential election', ECFR, 12 april 2022.

21 Hans Werner Sinn: 'Wir haben unsere Energieversorgung an die Russen delegiert, unsere Sicherheit den USA anvertraut und unser Wachstum den Chinesen. Waren wir besonders geschäftstüchtig oder besonders dumm?', *Merkur.de*, 18-5-2011.

22 Zie Straatsburg-rede president Macron, 9 mei 2022.

23 Zie ook het Nederlandse AIV rapport, *Slimme industriepolitiek: een opdracht voor Nederland in de EU*, 2022.

Ook zal Frankrijk proberen verder druk uit te oefenen op de fiscale regels van het Groei- en Stabiliteitspact. Verwacht wordt dat Macron, met steun van de Italiaanse premier Mario Draghi en anderen, zal proberen het als eenmalig bedoelde RFF-Herstelfonds permanent te maken of anderszins een 'centrale fiscale capaciteit' te ontwikkelen.²⁴

Op buitenlands politiek terrein en defensievlak zal Macron proberen zijn Europese en internationale project zoveel mogelijk verder te brengen, met goed opgestelde bondgenoten als Draghi in Italië, Von der Leyen in Brussel en Lagarde in Frankfurt.

Tot slot

de brandende vraag is: hoe kan Macron in en door zijn tweede (en laatste) termijn een 'revolutie' van het Franse rechts- en linksradicalisme na hem voorkomen? Daar waar tijdens zijn eerste termijn, ondanks de belofte van verzoening, het stemmenaandeel van anti-systeem Frankrijk is toegenomen (Le Pen, Mélenchon en niet-stemmers), moet zijn tweede termijn het tegenovergestelde bewerken.

Er is wel enige reden tot zorg, want Macron moet na 5 jaar stoppen, en zijn beweging/partij is niet sterk geworteld en georganiseerd. Er is weinig opvolging in zicht (al wordt hier wel gedacht aan Macron's eerste premier, Édouard Philippe, momenteel burgemeester van Le Havre, en aan Bruno Lemaire, de huidige minister voor Economische Zaken).

Risicant is ook dat het traditionele politieke midden van PS en LR vernietigd werd en dat de Republikeinse mobilisatie tegen extreem-rechts niet meer volledig in tact is. De fragiele politieke toestand in Frankrijk vormt een aanzienlijk risico voor Frankrijk en het Europees project. *Business as usual* zal voor Macron niet genoeg zijn. De koers en het beleid behoeven bijstelling, nationaal en in Europa, om de voedingsbodem van het protest en wantrouwen aan te vatten, opdat een anti-systeem revolutie kan worden voorkomen.

24 Charles Grant, *A Very French Europe?*, Centre for European Reform, 26-4-2011.

President Macron lijkt zich hiervan bewust. Niet voor niets was zijn overwinningsspeech uiterst ingetogen en gericht op verzoening. Ook wil hij alvorens nieuw regeringsbeleid aan te kondigen eerst een groot overleggesprek organiseren met Franse maatschappelijke organisaties en burgers. En lijkt hij na te denken over een alternatieve samenstelling van zijn kabinet, en daarin na de parlementsverkiezingen mensen te willen opnemen die een verbinding kunnen maken met het anti-systeem Frankrijk. Dit alles om ervoor te zorgen dat de kloof tussen *La France d'en haut et la France d'en bas* (het Frankrijk van boven en het Frankrijk van beneden), tussen hoge en lage inkomens, tussen de dynamische metropolen en de gedeprimeerde periferie – enigszins wordt gedicht.

Fundamenteler is dat wordt onderkend, in Frankrijk en elders, dat 'het systeem' niet meer voor iedereen goed werkt. Dat velen zich daardoor niet langer gerepresenteerd of gerespecteerd voelen. Zoals Frankrijk-correspondent Kleis Jager fraai optekent: *'de maatschappelijke kloof kan alleen gedicht worden, zo denkt een aantal verlichte geesten in het Frankrijk van boven, wanneer de elite bereid is tegen het eigen belang in te denken.'*²⁵

Dat vereist volgens bijvoorbeeld de journaliste Anne Rosencher dat de politiek niet langer wordt gezien als het managen van een model dat voor het enig mogelijke, het enig wenselijke en het enig redelijke wordt gehouden. De elite waant zich moreel en intellectueel superieur aan degenen die verkeerd stemmen en denken, schrijft Rosencher in haar essay *Un chagrin français* ('Een Frans verdriet').²⁶ Alleen als men die houding laat varen en het systeem kritisch onder ogen ziet, kan er weer sprake zijn van een echte samenleving.

Rosencher noemt een veelzeggend voorbeeld: de meritocratie. De liberale elite houdt zichzelf voor dat het de eigen privileges heeft verdiend met hard werken en

25 Zie: Kleis Jager, 'Franse verkiezingsuitslag legt nieuwe klassenstrijd bloot', *Wynia's Week*, 4 mei 2022.

26 Anne Rosencher, *Un chagrin français. Populisme », « progressisme », « vivre-ensemble » : ces mots qui nous enferment*, 2022.

dat anderen dit ook kunnen doen. Maar de *ascenseur sociale* (de sociale lift) hapert: in de afgelopen dertig jaar is het aandeel van leerlingen uit laag geschoolde milieus op Frankrijks selectieve topopleidingen, de *grandes écoles*, afgenomen, van 21 tot 8 procent.'

In zijn tweede termijn zal president Macron *business as usual* achter zich moeten laten en beleid moeten ontwikkelen voor de twee verschillende gedaanten van Frankrijk. Dat betekent het ontwerpen van een politieke economie voor de Twee Frankrijken, een EU die ook herkenbaar en geloofwaardig

ten goede komt aan *La France en-bas*, een migratie-realisme voor de Twee Frankrijken, een energietransitie en een sociaal-begeleide globalisering voor de Twee Frankrijken.

Dit zal nodig zijn voor de politieke-maatschappelijke stabiliteit van Frankrijk en die van Europa. Juist in een tijd dat Europa en het Westen uitgedaagd, bedreigd en aangevallen worden door autocratische machten, zijn er krachtige stabiele democratieën nodig, en geen fragiele, verdeelde, gepolariseerde samenlevingen. Er staat veel op het spel in het Frankrijk van Macron.

About the Clingendael Institute

Clingendael – the Netherlands Institute of International Relations – is a leading think tank and academy on international affairs. Through our analyses, training and public debate we aim to inspire and equip governments, businesses, and civil society in order to contribute to a secure, sustainable and just world.

www.clingendael.org
info@clingendael.org
+31 70 324 53 84

 @clingendaelorg
 The Clingendael Institute
 The Clingendael Institute
 clingendael_institute
 Clingendael Institute
 Newsletter

About the author

René Cuperus is Senior Research Fellow at the Clingendael Institute.